

*Liudas Zdanavičius**

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

Pasaulinės finansų krizės poveikis Rusijos užsienio ekonominei politikai

Šiame straipsnyje analizuojama, kaip pasaulinė finansų krizė paveikė Rusijos užsienio ekonominę politiką. Tuo tikslu įvertinamas krizės poveikis šios šalies ekonomikai, taip pat aptariami pagrindiniai Maskvos veiksmai siekiant padidinti savo svorį pasaulinėje ekonominėje sistemoje – siekis dalyvauti naujosios pasaulio finansų tvarkos formavimo procese, tarptautinio finansų centro Rusijoje kūrimas, ekonominės integracijos NVS erdvėje plėtra.

Įvadas

Rusijos vadovai deklaruoja, kad išaugusi ekonominė galia smarkiai pagerino jos galimybes didinti įtaką globaliems procesams. Vis garsiau kalbama apie tai, jog jų valstybė tampa ne tik pasyvia tarptautinių ekonominių procesų stebėtoja, bet ir aktyvia jų veikėja.

Todėl pagrindinis šio straipsnio tikslas – įvertinti, kaip šias Maskvos aspiracijas paveikė pasaulinė finansų krizė. Įvertinama, kaip ji paveikė Rusijos ekonomiką ir sumažino jos ekonominę galią. Be to, straipsnyje parodoma, kokiais būdais (be manipuliavimo savo, kaip svarbaus energijos išteklių eksportuotojo, statusu¹) Maskva siekia padidinti savo įtaką pasaulinėje ekonominėje sistemoje vykstantiems procesams. Daugiausia dėmesio skiriama Rusijos pastangoms dalyvauti naujosios globaliosios finansų architektūros formavimo procese, kurti įtakingą tarptautinį finansų centrą bei stiprinti integracinį projektą NVS erdvėje.

Prieš pradėdant analizuoti Rusijos užsienio ekonominę politiką būtina pabrėžti, kad ji yra pakankamai prieštaringa. Vienu metu Kremliaus veiksniuose galima išvėgti dvi pagrindines, neretai viena kitai prieštaraujančias, kryptis – realistinę-neoimperinę ir neoliberaliąją.

Pirmajai iš jų būdingas siekis atkurti SSRS turėtas pozicijas tarptautinėje

* *Liudas Zdanavičius* – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros lektorius. Adresas: Šilo g. 5A, 10322 Vilnius, tel. (8-5) 2103569, el. paštas – liudasz@gmail.com.

¹ Nors tradiciškai daugiausia dėmesio mokslininkų ir analitikų darbuose, tiriančiuose Rusijos užsienio politikos ekonominę komponentę, skiriama šios valstybės vyriausybės ir atskirų kompanijų veiksmų energetikos srityje analizei. Be abejonės, tai lemia išskirtinė su energetika susijusių klausimų vieta Rusijos užsienio politikoje. Vis dėlto vien energetinės komponentės analize tiriant Rusijos užsienio ekonominę politiką apsiriboti negalima.

politinėje sistemoje. Tai yra Rusija siekia maksimizuoti savo galią ir daryti kuo didesnę poveikį tiek regioniniams, tiek globaliems procesams. Tokias nuostatas galima atrasti ir naujuosiuose Rusijos strateginiuose dokumentuose – 2008 m. liepą paskelbtoje „Rusijos Federacijos užsienio politikos koncepcijoje“ ir 2009 m. liepą paskelbtoje „Rusijos Federacijos nacionalinio saugumo strategijoje“. Iš šių dokumentų, kaip ir iš Rusijos vadovų pareiškimų, galima pastebėti, kad Maskva toliau deklaruoja ištikimybę daugiapolio pasaulio vizijai. Pasaulis, kuriame yra keletas stiprių galios centrų (tarp kurių, žinoma, regima ir Rusija), yra daug teisingesnis ir saugesnis nei tas, kuriame dominuoja tik vienas galios centras – JAV. Rusiją erzina NATO plėtra ir Vakarų įtakos augimas jos „tradicinėje įtakos zonoje“ NVS erdvėje². Egzistuojanti pasaulio ekonominė tvarka suvokiama kaip neteisinga ir tarnaujanti tik išsivysčiusių Vakarų valstybių, ir pirmiausia JAV, interesams. Juolab kad Vakarai nėra suinteresuoti *status quo* keitimu. „Rusijos Federacijos užsienio politikos koncepcijoje“ nedviprasmiškai teigiama, kad Vakarai, suvokdami, kad gali prarasti monopoliją valdyti globalizacijos procesus, siekia „sulaikyti“ Rusiją³. Akivaizdu, jog turima omenyje, kad Vakarų valstybės yra nesuinteresuotos Rusijos įtakos augimu pasaulyje. Tokios politikos tikslas – maksimaliai padidinti Rusijos įtaką ir tuo pat metu susilpninti pasaulinio hegmono – JAV pozicijas. Pažymėtina, kad siekiant užmaskuoti šį tikslą oficialiojoje Kremliaus retorikoje Rusija parodoma, kaip išnaudotojiškos Vakarų, ir pirmiausia JAV, ekonominės politikos auka. Šiuo atveju Maskvos retorika yra artima priklausomybės teorijų šalininkų nuostatomis apie neteisingą pasaulinės ekonominės sistemos pobūdį ir būtinybę jį keisti didesnio atskirų žaidėjų lygiavertiškumo kryptimi.

Antra vertus, Rusija tuo pat metu neretai imasi ir veiksmų, kurie atitinka pasaulinėje erdvėje dominuojančios neoliberaliosios ideologijos dvasią. Ji pozicionuoja save kaip valstybę „žaidžiančią pagal bendras taisykles“. Pagrindinis tikslas šiuo atveju yra vykdamas neoliberalią vidaus ir užsienio ekonominę politiką pasiekti sėkmingą Rusijos integraciją į pasaulinę ekonominę sistemą.

Kaip paaiškinti tokį Rusijos politikos dviprasmiškumą, kuomet vienu metu ir kovojama su pasaulinės ekonominės sistemos „neteisybėmis“, ir deklaruojama ištikimybė neoliberalioms vertybėms, kurios iš esmės ir yra šio disbalanso pagrindas? Kodėl vienu metu vykdomi liberalūs veiksmai (tokie kaip stojimas į PPO nepaisant to, kad Rusijai iš esmės tai nėra reikalinga ir netgi gali būti labai žalinga – mažinami mokesčiai ir kt.), tiek neliberalūs (tokie kaip valstybės įtakos ekonomikoje didinimas)?

Pirma, šią dviprasmybę galėtų paaiškinti hipotezė, kad Rusijos vadovai iš tiesų ne vadovauja, o tiesiog stengiasi subalansuoti skirtingų interesų grupių šalies valdančiojoje grupuotėje interesus. Todėl šalies vidaus ir užsienio ekonominė politika nėra kryptinga, o vienas ar kitas sprendimas tėra tarpusavyje konkuruojančių interesų grupių sąveikos rezultatas.

² Jellinek R., *Russia and the global Meltdown: domestic and foreign policy responses to the international financial crisis*, Moscow: Carnegie Endowment, 2009, p. 28–36.

³ Концепция внешней политики Российской Федерации, <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml>, 2008 07 12.

Tarp ekspertų populiarī teorija, pagal kurią Rusijos valdančiojoje grupotėje konkuruoja dvi pagrindinės jėgos – „silovikai“ (jėgos struktūrų galia besiremianti oligarchija) ir „liberalai“ (pastaruoju metu jie kartais vadinami „civilikais“⁴). Vienas iš pagrindinių jų pozicijų skirtumų – požiūris į santykius su Vakarais⁵.

Rusijos politika finansų srityje nemaža dalimi yra vykdoma pagal griežčiausius neoliberalizmo kanonus. Taigi galima teigti, kad joje dominuoja „liberalai“. Finansų ir ekonomikos ministerijoms bei Centriniam bankui vadovauja griežti monetarizmo (o vadovaujantis George'o Soroso terminologija – fundamentalizmo) idėjų sekėjai.

Ši neoliberalizmo dominavimą Rusijoje didele dalimi lėmė istorinės aplinkybės. 1992–1998 m. Rusijos ekonominė politika buvo vykdoma diktuojant Tarptautinio valiutos fondo (TVF) ir Pasaulio banko atstovams. Šios organizacijos minėtu laikotarpiu itin griežtai laikėsi „Vašingtono konsensuso“ (neoliberalių ekonominės politikos receptų, kurių laikydamosi bet kuri pasaulio valstybė esą galinti pasiekti sėkmę tarptautinėje ekonomikoje) nuostatų primetimo politikos. Tai paveikė Rusijos mokslininkų ir pareigūnų požiūrį į ekonomikos valdymą.

Neoliberalizmo dominavimą Rusijoje galima aiškinti ir iš „priklausomybės“ teorijų pozicijų. Šiuo atveju neoliberalizmo ideologija yra vienas iš būdų, kuriais naudodamiesi Vakarai manipuliuoja periferinių valstybių ekonomine politika. Pavyzdžiui, skatinama liberalizuoti finansų rinkas tam, kad į jas galėtų ateiti Vakarų kompanijos. Galima pažymėti, kad tiek Vakarų žiniasklaida, tiek tarptautinės finansų organizacijos (Pasaulio bankas ir TVF) net ir krizės laikotarpiu iš esmės palankiai vertina Rusijos ekonominės politikos neoliberaliąją komponentę.

Vis dėlto akivaizdu, jog esant politinei valiai rinkos fundamentalistų dominavimas galėjo būti lengvai panaikintas. Pastebėtina, kad daugelis neoliberalios ekonominės politikos aspektų iš esmės tenkina ir „silovikus“. Pavyzdžiui, vadovaujantis neoliberaliomis idėjomis sukaupti finansiniai rezervai sėkmingai panaudojami artimoms Kremlui verslo struktūroms remti.

Antra, šį dviprasmiškumą galima suvokti ir kaip kryptingą politiką, kurioje bandoma kuo efektyviau kombinuoti neoimperinius ir neoliberalius komponentus. Be to, tikėtina, kad neoliberalūs veiksmai gali būti suvokiami ir kaip galimybė užtušuoti neoimperinius ketinimus.

Tikėtina, jog Rusijos vadovybė suvokia galimybių laužyti tarptautinėje ekonomikoje veikiančias taisykles ribas. Viena vertus, tai lemia riboti Rusijos ištekliai, dėl kurių jai, bent jau šiuo metu, nėra įmanoma tapti naujų visuotinių žaidimo taisyklių diktatore ar madų kūrėja. Kita vertus, per didelę konfrontacija su Vakarais skaudžiai neigiamai paveiktų atskirų Rusijos valdančiojo elito

⁴ Stratfor, *The Kremlin Wars (Special Series), Part 3: Rise of the Civiliki*, http://www.stratfor.com/memberships/147752/analysis/20091024_kremlin_wars_special_series_part_3_rise_civiliki, 2010 10 24.

⁵ Tsygankov A., „Russia's foreign policy“ in Wegren S., Herspring D., ed., *After Putin's Russia: past imperfect, future uncertain*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2010, p. 227–229.

atstovų ir šalies kompanijų interesus. Ekonominė krizė dar kartą pademonstravo, jog Rusijos ekonomika yra glaudžiai susijusi su procesais, vykstančiais pasaulinėje ekonominėje sistemoje.

1. Pasaulinės finansų krizės poveikis Rusijos ekonomikai

Prieš pradėdant analizuoti Kremliaus užsienio ekonominės politikos pokyčius pasaulinės finansų krizės laikotarpiu yra verta apžvelgti, kaip ši krizė paveikė Rusijos ūkį. Ar Rusijos ekonomikos raidos tendencijos yra palankios iškilti Rusijai, kaip vienam didžiųjų pasaulinių galios centrų?

Rusijos vadovybė nuolat pabrėžia, jog šiai šaliai pavyko nugalėti ekonominę suirutę, kuri apėmė šalį žlugus SSRS. Pavyzdžiui, jau 2007 m. pradžioje būsimasis prezidentas Dmitrijus Medvedevas su pasididžiuoimu kalbėjo, kad Rusija artimiausiu metu pagal BVP dydį taps viena iš penkių didžiausių pasaulio ekonomikų⁶.

Nuo 1999 m. iki 2008 m. vidurio Rusijos ekonomika demonstravo puikius ekonominio augimo rodiklius. Kasmet didėjo BVP, pramonės gamybos apimtys, investicijos, gyventojų pajamos ir daugelis kitų rodiklių. Pavyzdžiui, šalies BVP minėtu laikotarpiu išaugo 93 procentais, o nominaliosios gyventojų pajamos – daugiau nei 10 kartų (kita vertus, metinė infliacija šiuo laikotarpiu niekada nebuvo mažesnė nei 10 procentų). Valstybės užsienio skola sumažėjo daugiau nei tris kartus – nuo 153 mlrd. JAV dolerių 1999 m. iki 43 mlrd. JAV dolerių 2008 m. spalį. Tuo pat metu Rusijos užsienio valiutos rezervai išaugo nuo 11–16 mlrd. JAV dolerių iki beveik 600 mlrd. JAV dolerių 2008 m. rudenį⁷.

Pažymėtina, kad gerus Rusijos makroekonominius rodiklius lėmė ne efektyvi ekonominė politika, o spartus naftos ir kitų Rusijos eksportuojamų žaliavų kainų augimas. 1997–1999 m. vidutinė Rusijos eksportuojamos „Urals“ rūšies naftos kaina sudarė 9–20 JAV dolerių už barelį, o 2008 m. liepą ji trumpam viršijo 140 JAV dolerių už barelį ribą⁸.

Puikūs šalies ekonomikos raidos rezultatai davė pagrindą vadovybei teigti, kad prasidėjusi pasaulinė finansų krizė nepaveiks Rusijos. 2008 m. vasarą tiek Medvedevas, tiek Putinas ne kartą pareiškė, kad Rusija yra „tylus užutėkis“ audringame pasaulinės ekonominės krizės vandenyne. Tvirtai jaustis leido tiek rekordiškai aukštos naftos ir kitų Rusijos eksportuojamų žaliavų kainos, tiek sukaupti didžiuliai finansiniai rezervai. Ši optimizma skatino ir tai, jog šalies BVP pirmąjį 2008 m. pusmetį išaugo 8,1 procento.

Vis dėlto jau 2008 m. rugsėjį tapo akivaizdu, kad ekonominė krizė skaudžiai smogė ir pačiam „ramiajam užutėkiui“. Tai lėmė trys pagrindiniai veiksniai:

⁶ REUTERS, *Davos - Top Kremlin official Medvedev woos world forum*, 2007 01 27.

⁷ Банк России, *Внешний долг Российской Федерации в 2008 году*, http://www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/debt_currency_08.htm&pid=svs&sid=vdRFvfv.

⁸ U.S. Energy Information Administration, *World Crude Oil Prices*, http://tonto.eia.doe.gov/dnav/pet/pet_pri_wco_k_w.htm.

- pasaulinėse rinkose ėmė sparčiai mažėti pagrindinių Rusijos eksportuojamų žaliavų kainos. Pavyzdžiui, naftos kaina sumažėjo nuo rekordinės 148 JAV dolerių už barelį ribos 2008 m. liepą iki 35–40 JAV dolerių tų pačių metų pabaigoje. Smarkiai sumažėjo ir metalų, trąšų, medienos, grūdų ir kai kurių kitų produktų kainos, ir tai lėmė nemažą Rusijos įmonių, o vėliau ir valstybės, pajamų mažėjimą.
- iš Rusijos finansų rinkų ėmė trauktis tiek užsienio, tiek vietiniai investuotojai. 2008 m. iš Rusijos išplaukė beveik 130 mlrd. JAV dolerių⁹. Pažymėtina, kad iki tol 2004–2007 m. vyko aktyvus atvirkštinis procesas ir užsienio kapitalas tiesiog plūdo į Rusijos rinką. Vien 2007 m. išplaukė daugiau nei 83 mlrd. JAV dolerių. Investuotojų pasitraukimą lėmė tiek Rusijos – Gruzijos karinis konfliktas (buvo bijoma esminio Rusijos ir Vakarų santykių pablogėjimo), tiek baimė, kad staigus žaliavų kainų kritimas smarkiai pablogins Rusijos ekonominę situaciją.
- dėl pasaulinės finansų krizės ir Vakarų bankų baimės, kad kritus žaliavų kainoms gerokai sumažės Rusijos įmonių pajamos, pastarosios tapo daug sudėtingiau skolintis užsienio rinkose. Bendra Rusijos verslo užsienio skola 2008 m. spalį viršijo 500 mlrd. JAV dolerių¹⁰. Didelę dalį minėtos skolos sudarė trumpalaikiai išsipareigojimai, kuriems padengti yra būtina gauti naujų paskolų. Todėl iškilo reali daugelio strateginių šalies įmonių (tarp jų ir valstybinių) ir bankų bankroto tikimybė.

Ekonominė krizė Rusijoje prasidėjo 2008 m. rugpjūčio pabaigoje. Pirmuoju jos signalu tapo katastrofiškas šalies įmonių akcijų kainų kritimas (Rusijos biržos indeksas RTS nukrito nuo savo maksimalios reikšmės 2487 punktų 2008 m. gegužę iki mažiau nei 500 punktų 2008 m. gruodį¹¹). Jau 2008 m. rudenį dalis šalies bankų ir įmonių susidūrė su rimtomis finansinėmis problemomis ir buvo išgelbėti nuo bankroto tik skubiai išsikišus šalies vyriausybei ir Centriniam bankui.

2008 m. spalį problemos šalies finansų sistemoje pradėjo neigiamai veikti ir vadinamąjį „realųjį sektorių“ (pramonę, prekybą, transportą, žemės ūkį ir kitas nefinansines ekonomikos šakas).

Ėmė sparčiai kristi pramonės gamybos apimtis, krovinių vežimo mastas, mažmeninės prekybos apyvarta, augti nedarbo lygis. Oficialiais duomenimis, šalies BVP 2009 m., palyginti su 2008 m., sumažėjo 7,9 procento. Pramonės produkcijos gamybos apimtis sumažėjo 10,7 procento¹².

Prie to, kad ekonominės krizės pasekmės Rusijoje buvo vienos giliausių tarp „didžiojo dvidešimtuko“ (G-20) valstybių, itin prisidėjo nesėkminga

⁹ Банк России, *Платежный баланс Российской Федерации за 2008 год*, http://www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/bal_of_paym_an_08.htm&pid=svs&sid=pbDK_an.

¹⁰ Банк России, *Внешний долг Российской Федерации в 2008 году*, http://www.cbr.ru/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/debt_08.htm&pid=svs&sid=vdRF.

¹¹ РБК, *Индекс РТС*, <http://stock.rbc.ru/demo/rts.1/daily/RTSI.rus.shtml?show=2Y>.

¹² Федеральная служба государственной статистики, *Основные статистические показатели*, http://www.gks.ru/wps/portal/!ut/p/.cmd/ces/.exp/7_0_86J/.miid/null/.exps/true/.def/false/.scr/Home/_s.7_0_A/7_0_8QL/_th/J_0_LV/_s.7_0_A/7_0_8QL/_me/7_0_86N-7_0_7UL-7_0_7UJ-7_0_A#7_0_86J.

vyriausybės ir Centrinio banko antikrizinė politika. Nors kovai su krize buvo išleistos didžiulės lėšos, didžioji jų dalis atiteko stambiausiems šalies bankams, valstybinėms įmonėms bei artimiems Kremlui oligarchams. Nors šios vyriausybės išlaidos leido stabilizuoti šalies finansų sistemą ir išvengti bankų ir prasiskolinusių užsienio kreditoriams korporacijų bankrotų, jos iš esmės mažai pagerino ne tokių artimų Kremlui įmonių bei šalies gyventojų situaciją.

Viena didžiausių Rusijos vadovybės antikrizinės politikos klaidų – sprendimas vykdyti laipsnišką nacionalinės valiutos devalvaciją. 2008 m. pabaigoje – 2009 m. pradžioje rublio kursas JAV dolerio atžvilgiu buvo palaipsniui sumažintas nuo 24 iki daugiau nei 36 rublių už JAV dolerį. Tuo, kad devalvacija buvo vykdoma palaipsniui, pasinaudojo artimi vyriausybei komerciniai bankai. Valstybės paramos lėšas, skirtas „realiojo sektoriaus“ įmonėms kredituoti, bankai panaudojo spekuliacinėms atakoms prieš rublį. Tai leido komerciniams bankams valstybės sąskaita uždirbti, skirtingais duomenimis, nuo 30 iki 60 mlrd. JAV dolerių¹³. Kita vertus, rublio kursui palaikyti Centrinis bankas išleido trečdalį šalies aukso ir valiutos atsargų (200 mlrd. iš daugiau kaip 600 mlrd. JAV dolerių).

Rusijos ekonomiką nuo visiško žlugimo 2009 m. pavasarį išgelbėjo vėl pradėjusios augti naftos ir kai kurių kitų žaliavų kainos. Naftos kainos 2009 m. pabaigoje – 2010 m. pradžioje pasiekė 70–75 JAV dolerių už barelį. Panašios kainos laikėsi itin sėkmingais Rusijos ekonomikai 2007 metais.

Naftos ir kitų žaliavų kainų augimas leido sustabdyti užsienio rezervų mažėjimą bei padidino biudžeto įplaukas. Nuo 2009 m. pavasario iki 2009 m. pabaigos rublio kursas išaugo nuo 36 iki mažiau nei 30 rublių už JAV dolerį. Biržos indeksas RTS nuo savo minimalios 500 punktų reikšmės 2008 m. pabaigoje 2010 m. kovą padidėjo iki 1534 punktų¹⁴.

Šie rodikliai, o ir sulėtėjęs šalies ekonomikos smukimas leidžia Rusijos oficialiems asmenims kalbėti apie ekonominės krizės pabaigą. Šiai pozicijai pritaria ir TVF, ir Pasaulio bankas, kurie prognozuoja, kad 2010 m. Rusijos BVP vėl pradės augti¹⁵.

Vis dėlto tiek Vyriausybės oponentų (pavyzdžiui, M. Deliagino, V. Milovo, N. Kričevskio ir kt.), tiek kai kurių oficialių asmenų (pavyzdžiui, finansų ministro A. Kudrino ir valstybinio banko „Sberbank“ vadovo Germano Grefo) nuomone, Rusija gali susidurti su antrąja krizės banga. Ją gali lemti tiek bankų bankrotų banga dėl spartaus blogų paskolų kiekio augimo, tiek ir itin prasta šalies biudžeto ir pensinės sistemos padėtis. Rusijos vyriausybė tikėdamasi, kad krizė bus trumpalaikė, nusprendė nemažinti biudžeto išlaidų. Sunkią

¹³ Эхо Москвы, *Российские банки заработали на девальвации национальной валюты около 900 миллиардов рублей*, 2009 04 15, <http://www.echo.msk.ru/news/585732-echo.html>.

¹⁴ РБК, *Индекс РТС*, <http://stock.rbc.ru/demo/rts.1/daily/RTSI.rus.shtml?show=2Y>.

¹⁵ International Monetary Fund, *World Economic Outlook (WEO) Sustaining the Recovery*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/index.htm>.

biudžeto situaciją (jo deficitas 2009 m. siekė 6 proc.)¹⁶ dar labiau apsunkina sprendimas ir toliau didinti senatvės pensijas. Šalies biudžetui dengti yra naudojamos aukštų naftos kainų laikotarpiu sukaupti finansiniai rezervai. Finansų ministerijos skaičiavimai rodo, kad išlaikant planuojamą valstybinių išlaidų lygį Rusijos rezervinio fondo, iš kurio finansuojamas biudžeto deficitas, lėšos pasibaigs 2011 m.

Dar niūresnės yra ilgojo laikotarpio Rusijos ekonomikos perspektyvos. Ekonominė krizė pademonstravo, kad Putino valdymo metu, nepaisant didžiulių pajamų dėl išaugusių žaliavų kainų, taip ir nepavyko išspręsti esminių šalies ekonominių problemų. Geri makroekonomikos rodikliai tik paslėpė esmines struktūrines problemas, o 2008 m. prasidėjusi ekonominė krizė vėl jas iškėlė į paviršių.

Galima išskirti šias pagrindines Rusijos ekonomikos problemas:

- *Priklausomybė nuo žaliavų (pirmiausia naftos ir dujų) eksporto.* Nors šalies vadovai nuo pat V. Putino atėjimo į valdžią 1999 m. nuolat kalba apie būtinybę sumažinti šalies ekonomikos priklausomybę, Rusijai taip ir nepavyko pasiekti bent minimalių teigiamų poslinkių diversifikuojant savo ekonomiką. Atvirkščiai, naftos, dujų ir kitų energijos išteklių dalis bendrame eksporte išaugo nuo 54 proc. 2000 m. iki 66,7 proc. 2009 metais¹⁷. Tai lemia, kad Rusija, nepaisant ambicijų būti viena iš pasaulio ekonominių lyderių, turi tenkintis Vakarų valstybių ir Kinijos „žaliavinio priedėlio“ statusu. Priklausomybė nuo naftos ir dujų eksporto daro Rusiją itin priklausomą nuo šių išteklių kainų svyravimų pasaulinėje rinkoje. Be to, net ir esant aukštoms kainoms, pajamos, gautos iš energijos ir kitų išteklių eksporto negali užtikrinti pakankamai aukšto gyvenimo lygio daugumai šalies gyventojų. Juolab kad ir energijos išteklių eksporto perspektyvos nėra itin palankios Rusijai. Viena vertus, dėl proveržio skalūninių dujų išgavimo technologijose smarkiai išaugo šių dujų pasiūla JAV rinkoje. Tai sukėlė gamtinių dujų kainų kritimą pasaulinėje rinkoje. Tikėtina, jog pradėjus aktyvią skalūninių dujų telkinių eksploataciją ES valstybėse, Kinijoje, „Gazprom“ laukia niūrios eksporto perspektyvos¹⁸. Kita vertus, abejotina, ar pati Rusijos energijos išteklių gavybos pramonė sugebės ateityje išvengti didelio naftos ir dujų gavybos apimčių kritimo, galinčio kilti dėl šiuo metu eksploatuojamų telkinių išsekimo. Pažymėtina, kad ekonominė krizė tik dar labiau pablogino Rusijos pramonės, gaminančios aukštos pridėtinės vertės produkciją, padėtį. Net paskutinis išlikęs žymus Rusijos aukštųjų technologijų sek-

¹⁶ Федеральная служба государственной статистики, *Социально-экономическое положение России*, http://www.gks.ru/wps/PA_1_0_S5/Documents/jsp/Detail_default.jsp?category=1112178611292&elementId=1140086922125.

¹⁷ Федеральная служба государственной статистики, *Внешняя торговля Российской Федерации (по данным таможенной статистики)*, http://www.gks.ru/wps/portal/!ut/p/.cmd/ces/.exp/7_0_8F4/.miid/null/.exps/true/.def/false/.scr/Home/_s.7_0_A/7_0_876/_th/J_0_LV/_s.7_0_A/7_0_876/_me/7_0_7UL-7_0_7UJ-7_0_A#.

¹⁸ Dėl paklausos rusiškomis dujoms sumažėjimo ir neiškių tolesnių perspektyvų užsienio rinkose „Gazprom“ buvo priverstas atidėti Štokmano dujų telkinio įsisavinimo darbus.

torius – gynybos pramonė – išgyvena ne pačius geriausius laikus, nors valstybės išlaidos ginkluotei išigyti nuolat auga. Jau artimiausiu metu Rusija gali prarasti galimybes gaminti didelę dalį aukštųjų technologijų ginkluotės. Dar prastesnė yra mokslo būklė. 2008 m. šalies ekonomikoje buvo naudojama 2,5 karto mažiau rusiškų technologijų nei 2000 metais. 1992–2008 m. Rusijos išradėjų gaunamų patentų dalis visų pasaulyje išduodamų patentų skaičiuje sumažėjo nuo 4,6 iki 2,6 procento.¹⁹

- *Nusidėvėjusi infrastruktūra ir gamybos priemonės.* 2000–2009 m., nors pajamos iš žaliavų eksporto buvo didžiulės, Rusijos ekonomikai ir toliau nuolat stigo investicijų į infrastruktūros objektus, pramonės įrangą ir kitus materialinius aktyvus. Pavyzdžiui, daugiau nei pusė geležinkelių buvo pirmą kartą nutiesti dar iki 1916 metų, būsto ir komunalinio ūkio fondai nusidėvėję daugiau nei 70 procentų. Kai kuriose pramonės šakose iki 90 proc. įrenginių yra morališkai ir fiziškai nusidėvėję. Taigi faktiškai Rusija gyvena naudodamasi dar SSRS laikais sukurtais materialiniais ištekliais. Ekspertų nuomone, sparčiai artėja riba, kuomet SSRS laikų aktyvai pradės masiškai gesti ir Rusija susidurs su daugybę technogeninių katastrofų, kurių nepadės išspręsti net milžiniškos investicijos. Tikėtina, kad 2009 m. vasarą įvykusi stambi avarija Sajanų–Šušenskajos hidroelektrinėje tikrai netaps paskutine tokio pobūdžio katastrofa.
- *Demografinės problemos.* Rusijos gyventojų skaičius 2001–2009 m. sumažėjo nuo 146,3 iki 141,9 milijono²⁰. Vis aktualesnė tampa visuomenės senėjimo problema, kuri jau artimiausiu metu gali sukelti pensinio aprūpinimo sistemos krizę.
- *Korupcija ir prasta valstybės valdymo kokybė.* Korupcijos mastą Rusijoje puikiai iliustruoja faktas, jog ši valstybė kasmet skelbiamame „Transparency international“ korupcijos reitinge yra šalia Afrikos valstybių. Nacionalinio antikorupcijos komiteto (užsiimančio kova su korupcija) duomenimis, metinis korupcijos rinkos dydis sudaro 240–300 mlrd. JAV dolerių, tai yra daugiau nei 25 proc. šalies BVP (palyginimui – Kinijos analogiškas rodiklis siekia apie 80 mlrd. JAV dolerių)²¹.

Rusijos valdymo neefektyvumą dar labiau išryškino ekonominė krizė, kuomet greitai buvo priimami tik sprendimai, būtini oligarchinių struktūrų ir valstybinių korporacijų interesams tenkinti. Tuo pat metu vyriausybė labai lėtai reagojo į krizės apraiškas „realiajame sektoriuje“, o dauguma antikrizinių

¹⁹ Иноземцев В., «Modernizatsya.ru: Что осталось на трубе», *Ведомости*, 2009 05 05.

²⁰ Федеральная служба государственной статистики, *Численность населения*, http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/demo11.htm.

²¹ Grani. ru, *Объем коррупции в России достиг четверти ВВП*, 2009 03 17, <http://www.grani.ru/Politics/Russia/m.148724.html>.

veiksmų nepasiteisino dėl menkos jiems skirtų lėšų panaudojimo kontrolės²².

Rusijos vadovybė suvokia šias gilumines problemas. Ekonominės krizės akivaizdoje pagrindiniu savo veiklos prioritetu ji paskelbė šalies ekonomikos modernizaciją. Pavyzdžiui, savo 2009 m. lapkritį skaitytame metiniame pranešime Federaliniam susirinkimui prezidentas D. Medvedevas teigė, kad vienas pagrindinių Rusijos santykių su užsienio valstybėmis tikslų yra Rusijos ekonomikos modernizacija. Todėl užsienio politika turi būti maksimaliai pragmatiška, o pagrindinis jos vertinimo kriterijus – ar ši politika gerina gyvenimo standartus Rusijoje.

Sėkminga modernizacija, šalies vadovų nuomone, leistų sukurti inovacijomis pagrįstą konkurencingą daugelyje sektorių (o ne tik žaliavų rinkose) Rusijos ekonomiką. Tai gerokai padidintų ir Rusijos galimybes veikti tarptautinius ekonominius procesus. Modernizaciją skatina ir tai, jog, kaip jau buvo minėta, Rusijoje pasiektos egzistuojančios „žaliavinės ekonomikos“ augimo ribos.

Vis dėlto tai, kad Rusijos vadovams pavyks sėkmingai įgyvendinti modernizacijos planus, yra labai abejotina. Bet kokie modernizacijos ketinimai susiduria su interesų grupių šalies elito viduje pasipriešinimu. Kita vertus, modernizaciją skatina Rusijos vadovų baimė, kad priešingu atveju šalies ekonomikos laukia žūtis, o tokiu atveju jie prarastų valdžią. Taigi galima tikėtis, kad kuo blogesnė bus šalies ekonominė situacija, didesnis technogeninių katastrofų skaičius ir t.t., tuo tvirtesnė bus politinė valia iš tiesų vykdyti šalies ekonomikos modernizaciją.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad Rusijos galimybės tapti svarbiu pasaulinės ekonominės sistemos veikėju vertintinos nevienareikšmiškai:

- *Viena vertus*, pagal BVP dydį ji įeina į didžiausių pasaulio ekonomikų septynetą. Be to, augantis nerimas dėl galimo energijos išteklių, žaliavų ir maisto trūkumo taip pat sustiprino Rusijos, kaip valstybės, turinčios kone daugiausia šių išteklių, svarbą.
- *Antra vertus*, Rusijos ekonomika labai nukentėjo nuo pasaulinės finansų krizės ir prielaida jos tolesniam atsigavimui galėtų tapti dar didesnis žaliavų kainų augimas pasaulinėse rinkose. Tačiau jei šiai valstybei nepavyks išspręsti giluminių ekonomikos problemų, jai gali tekti rūpintis ne tuo, kaip pasiekti savo ambicingų globalių tikslų, o tuo, kaip išvengti ekonominės katastrofos²³.

²² Aukštas korupcijos lygis ir bendras valstybės valdymo neefektyvumas lemia, kad nepaisant žemų energijos išteklių ir darbo jėgos kainų Rusijoje pastatyti 1 kilovatą elektrinės galios kainuoja 40 proc. brangiau nei Vokietijoje, Maskvoje pastatyti 1 kv. metrą prekybinių ar sandėliavimo patalpų – 3–3,5 kartus brangiau nei Paryžiuje ar Romoje, o nutiesti vieno kilometro autostradą – 3-4 kartus brangiau nei vidutiniškai ES valstybėse.

²³ Šios pozicijos laikosi ir JAV viceprezidentas Joe Bidenas, 2009 m. vasarą prognozavęs, kad ekonominės ir socialinės problemos privers Rusiją vėl pagerinti savo santykius su Vakarais. Žr.: Spiegel P., „Biden Says Weakened Russia Will Bend to U.S.“, *Wall street journal*, 2009 07 25.

2. Rusijos užsienio ekonominė politika pasaulinės finansų krizės laikotarpiu

2.1. Rusijos pastangos naudotis savo užsienio valiutos rezervais įtakai pasaulinėje ekonominėje sistemoje didinti

Kaip jau buvo minėta, Rusijos ekonomikos situacija pasaulinės finansų krizės pradžioje buvo labai gera. Jos valstybinė skola buvo minimali, taip pat sukaupti treči pagal dydį pasaulyje aukso ir valiutos rezervai (2008 m. rugpjūtį jų bendra suma pasiekė 600 mlrd. JAV dolerių, o 2010 m. vasario pabaigoje – 439 mlrd. JAV dolerių²⁴). Krizės sąlygomis, kuomet daugelis valstybių kenčia nuo skolų naštos, Maskva bando pasinaudoti savo užsienio valiutos rezervais savo įtakai didinti.

Prieš pradėdant analizuoti, kaip Maskva siekia pasinaudoti savo valiutos rezervais, būtina aptarti nevienareikšmišką situaciją, susijusią su užsienio valiutos rezervų kaupimu Rusijoje.

Didelę Rusijos užsienio valiutos rezervų dalį sudaro vadinamieji suverenūs fondai. Nuo 2004 m. Rusijos vadovybė priėmė sprendimą didžiąją dalį lėšų, gaunamų iš naftos eksporto, kaupti specialiaame stabilizaciniame fonde. 2008 m. minėtas fondas padalytas į du naujus fondus – rezervinį (jis skirtas šalies biudžeto deficitui padengti kilus krizei) ir nacionalinės gerovės (jo lėšos gali būti panaudotos pensijų sistemos deficitui padengti ir kt. tikslams). 2010 m. gruodį rezerviniame fonde buvo 75 mlrd., o nacionalinės gerovės fonde – 93 mlrd. JAV dolerių²⁵.

Fondų lėšos yra investuojamos į patikimas užsienio valstybių finansines priemones. Pažymėtina, kad tokių suverenių fondų kaupimą propagavo ir įgyvendino jau minėti neoliberalizmo šalininkai Rusijos vadovybėje (finansų ministras A. Kudrinas, Centrinio banko vadovas S. Ignatjevas ir kt.). Jų formavimo būtinybė buvo grindžiama šiais argumentais:

- Siekiant kovoti su infliacija, būtina apriboti pinigų pasiūlą šalies ekonomikoje, tai yra sterilizuoti „perviršines lėšas“²⁶.
- Fonde kaupiamos atsargos „juodai dienai“, tai yra situacijai, kuomet naftos kainos pasaulinėse rinkose smarkiai kris. Būtina pastebėti, kad ši logika pasiteisino, kadangi 2008 m. rudenį būtent rezervinių fondų lėšomis didele dalimi buvo pasiekta situacijos Rusijos finansų sistemoje stabilizacija.

²⁴ Банк России, *Международные резервы Российской Федерации*, http://www.cbr.ru/hd_base/mrff/?C_mes=01&C_year=2010&To_mes=03&To_year=2010&x=29&y=11&mode=.

²⁵ Министерство финансов Российской Федерации, *Совокупный объем средств Фонда национального благосостояния*, <http://www1.minfin.ru/ru/nationalwealthfund/statistics/volume/index.php?id4=6412>.

²⁶ Pažymėtina, kad nepaisant šių veiksmy vyriausybei taip ir nepavyko suvaldyti infliacijos, kadangi pagrindinė jos priežastis – monopolijų dominavimas šalies ekonomikoje.

- Lėšos buvo investuojamos užsienyje dėl keleto priežasčių: *Pirma*, Rusijos finansų sistema buvo ir yra nepakankamai išvystyta, todėl ji negali pasiūlyti patikimų ir efektyvių finansinių priemonių, į kurias būtų galima investuoti rezervų lėšas. *Antra*, investuoti rezervų lėšas užsienyje yra pasaulinė praktika: taip, pavyzdžiui, elgiasi Singapūras, Norvegija, Kinija, Japonija ir t.t. *Trečia*, taip lėšos yra apsaugomos nuo neteisėto panaudojimo.

Pažymėtina, kad tai, jog tokie fondai yra kaupiami, demonstruoja didžiulę neoliberalų įtaką šalies ekonominei politikai.

Žymus ekonomistas S. Glazjevas aiškiai identifikuoja pagrindinį šios fondų politikos neatitikimą. Nors Rusijos vyriausybė deklaruoja konfrontacinę politiką su Vakarų valstybėmis, tuo pat metu Rusijos valstybinės lėšos yra investuojamos į šių valstybių ekonomikas. Tai vyksta tuo metu, kai šalies ekonomikai nuolat trūksta investicijų. Rusijos įmonės ir bankai dėl lėšų stokos yra priversti aktyviai skolintis užsienyje ir mokėti daug didesnes palūkanas nei Rusijos valstybė gauna investuodama savo lėšas Vakaruose²⁷. Įdomu ir tai, jog Rusijos įmonių ir bankų skola niekada neviršijo bendrų Rusijos užsienio rezervų dydžio. Todėl Rusijos ekonominę politiką įgyvendinantys asmenys yra dažnai kaltinami tuo, kad vykdo naudingą Vakarams (pirmiausia, JAV) ekonominę politiką²⁸.

Vis dėlto, prasidėjus pasaulinei ekonominei krizei išaiškėjo, kad Rusija gali pasinaudoti minėtais finansiniais rezervais ne tik sprendama savo ekonominės politikos klausimus. Šioje srityje puikiai išryškėjo Rusijos užsienio ekonominės politikos dvilypumas - nuo pat krizės pradžios Maskva deklaravo, jog ji padarys viską, kad užtikrintų pasaulio finansų sistemos stabilumą. Vienas iš būdų – atsakingai investuoti užsienio valiutos rezervų lėšas.

Puikiu šios politikos pavyzdžiu tapo Rusijos sprendimas paremti JAV būsto paskolų agentūras, tapusias vienomis pirmųjų pasaulinės finansų krizės aukomis. Pirmieji pavojaus signalai JAV būsto paskolų rinkoje buvo pastebimi dar 2006 metais, o 2007 m. viduryje joje kilo jau plataus masto krizė. Tačiau Rusija ir toliau aktyviai didino savo skolinimo apimtį nuo krizės nukentėjusioms JAV būsto paskolų agentūroms. Maskvos nesustabdė net tai, kad 2007 m. rudenį šių agentūrų akcijų kaina krito daugiau nei trečdaliu. Bendras Rusijos užsienio rezervų lėšų investicijų į JAV valstybinių hipotekos agentūrų „Fannie Mae“ ir „Freddie Mac“ obligacijas dydis 2007 m. pabaigoje pasiekė daugiau nei 100 mlrd. JAV dolerių, o 2008 m. sausį Rusijos finansų ministerija išleido įsakymą, kuriame buvo nurodyta, kad minėtų agentūrų obligacijos ir toliau įeina į sąrašą prioritetinių objektų, į kuriuos bus investuojamos užsienio rezervų lėšos²⁹.

²⁷ Эхо Москвы, *Интервью С.Глазьева*, 2008 10 16, <http://www.echo.msk.ru/programs/razvorot/547077-echo/>.

²⁸ Pažymėtina, kad Vakarų žiniasklaidoje sprendimas kaupti stabilizavimo fondą yra vertinamas kaip vienas iš didžiausių Rusijos ekonominės politikos laimėjimų.

²⁹ “ЦБ и Минфин заработали на американской ипотеке”, *РБК-Daily*, 2008 08 21, <http://www.rbcdaily.ru/2008/08/21/finance/371867>.

Minėtos investicijos buvo sustabdytos tik 2008 m. pavasarį, kuomet abi agentūros atsidūrė ties bankroto riba. Rusijos užsienio rezervų, investuotų į JAV valstybinių hipotekos kompanijų „Freddie Mac“ ir „Fannie Mae“ dydis per 2008 m. sumažėjo 25 kartus (nuo 103 iki 4 mlrd. JAV dolerių)³⁰.

Pažymėtina, kad didžioji dalis lėšų iš būsto paskolų obligacijų buvo pervesta į JAV išdo obligacijas. Taigi Rusijos rezervų lėšos vis tiek nepalikto JAV ekonomikos ir dolerio zonos. 2008 m. šios investicijos išaugo 3,5 karto. 2009 m. rudenį apie 30 proc. Rusijos aukso ir valiutos atsargų yra investuota į JAV išdo obligacijas. Rusija užima septintąją vietą pagal turimų JAV išdo obligacijų vertę. 2009 m. rugsėjį Rusija buvo išsigijusi šių obligacijų už bendrą 121 mlrd. JAV dolerių sumą, o tai sudaro 4,26 proc. visų išleistų JAV išdo obligacijų (pirmąją vietą pagal šį rodiklį užima Kinija – 799 mlrd. JAV dolerių (23 proc.))³¹.

Tokį Rusijos elgesį galima aiškinti šiais pragmatiniais sumetimais:

- Rusija didino savo prestižą, parodydama save kaip atsakingą pasaulio ekonomikos dalyvį, aktyviai dalyvaujantį užtikrinant tarptautinės ekonomikos stabilumą.
- Bankrutavus JAV būsto paskolų agentūroms tarptautinė ekonomika susidurtų su dideliais sunkumais, o tai būtų nenaudinga ir pačiai Rusijai. Be to, iškiltų grėsmė, kad Rusijos užsienio rezervų vertė sumažėtų.
- Neatmestina ir neformalaus Vašingtono ir Maskvos susitarimo šiuo klausimu versija.
- Rusijos centrinis bankas teigia, kad investicijos į šių JAV agentūrų obligacijas buvo pelningos ir buvo daromos todėl, kad šie vertybiniai popieriai turėjo aukščiausius reitingus. Be to, šias finansines priemones dėl jų aukšto patikimumo išigijo ir daugelis kitų valstybių.

Pagaliau Rusijos investicijas galima vertinti ir kaip galimą įtakos JAV politikai priemonę. JAV kamuoja didžiulė valstybės skola ir ji yra priklausoma nuo galimybės sėkmingai platinti savo išdo obligacijas. Todėl grasinimas pervesti lėšas į kitas investavimo priemones gali būti veiksmingas spaudimo būdas siekiant priversti Vašingtoną pakeisti savo vykdomą politiką.

Rusija 2008–2009 m. ne kartą bandė pasinaudoti šiuo ginklu. Buvęs JAV išdo sekretorius Henris Paulsonas savo atsiminimų knygoje pareiškė, kad 2008 m. rugpjūtį Rusija bandė įkalbėti Kiniją kartu parduoti JAV būsto paskolų agentūrų obligacijas, taip sukeliant dideles problemas JAV ekonomikai³².

Prie tokių veiksmų galima priskirti ir daugelį Rusijos pareigūnų grasinimų pakeisti Rusijos užsienio valiutos rezervų investavimo instrumentus. Pavyzdžiui, Rusijos centrinio banko vadovo pavaduotojas A. Uliukajevas 2009 m. birželį pareiškė, kad Rusija planuoja pervesti dalį lėšų, šiuo metu investuotų į JAV išdo obligacijas, į kitas investavimo priemones, pirmiausia TVF obligacijas. Finansų ministras A. Kudrinas paskelbė, jog Rusija planuoja išigyti TVF

³⁰ Банк России, *Годовой отчет 2008*, http://www.cbr.ru/publ/God/ar_2008.pdf.

³¹ U.S. Treasury department, *Major foreign holders of Treasury securities*, <http://www.treas.gov/tic/mfh.txt>.

³² Bloomberg, *Paulson Says Russia Urged China to Dump Fannie, Freddie Bonds*, 2010 01 29.

obligacijų už 10 mlrd. JAV dolerių (Kinija už 50 mlrd. JAV dolerių). Žinia apie Rusijos planus sumažinti skolinimo JAV vyriausybei apimtis sukėlė žymų, tačiau trumpalaikį JAV dolerio kurso kitų didžiųjų valiutų atžvilgiu kritimą³³.

Pažymėtina, kad vis dėlto Rusijos galimybės spausti JAV per šias investicijas yra minimalios, kadangi jų dalis bendrojoje JAV valstybės skoloje, skirtingai nuo sėkmingai toki spaudimą naudojančios Kinijos, yra nedidelė.

Kita vertus, Rusijos galimybės naudotis savo užsienio rezervais didino ir tai, kad šiai valstybei pačiai nereikėjo skolintis užsienio rinkose. Vis dėlto jau dabar akivaizdu, kad senkant finansiniams rezervams Rusija iš skolintojos vis labiau taps skolininke.

2009 m. buvo paskelbta, kad Rusijos valstybė planuoja vėl pradėti skolintis užsienio rinkose. Tai bus pradėta daryti po ilgos pertraukos (paskutinį kartą užsienio rinkose buvo skolinamasi prieš 1998 m. ekonominę krizę). 2010 m. tikimasi išplatinti euroobligacijų už 17,8 mlrd. JAV dolerių, o dar 2–4 mlrd. JAV dolerių – gauti iš Pasaulio banko³⁴. Iš viso per artimiausius trejus metus Rusija užsienyje planuoja pasiskolinti daugiau nei 60 mlrd. JAV dolerių.

2.2. Rusijos siekiaidaryti įtaką pasaulinės finansų sistemos transformacijai

Nuo pat pasaulinės finansų krizės pradžios Rusija aktyviai pasisako už būtinybę reformuoti dabartinę pasaulinę finansų sistemą, kadangi ji turi esminių struktūrinių trūkumų. 2009 m. sausį Pasaulio ekonomikos forume Davose Rusijos premjeras V. Putinas pareiškė, kad esama pasaulio ekonominė sistema patyrė krachą ir jos reformavimas yra neišvengiamas³⁵. Tuo tikslu Maskva aktyviai dalyvauja G-20 susitikimuose, kituose tarptautiniuose forumuose.

Rusijos pasiūlymai dėl pasaulinės ekonominės sistemos reformavimo buvo pavišinti prieš G-20 vadovų susitikimą 2009 m. kovą (iki tol buvo galima fiksuoti tik atskirus Rusijos vadovų pasisakymus šiuo klausimu). Tarp pagrindinių pasiūlymų galima išskirti:

- tarptautinių finansų rinkų reguliavimo sustiprinimas;
- tarptautinių standartų, reguliuojančių makroekonominę ir biudžetinę politiką, sukūrimas. Šie standartai būtų privalomi stambiausių pasaulio ekonomikų vyriausybėms. Tai ypač aktualu valstybėms, emituojančioms pagrindines pasaulio rezervines valiutas, (galima teigti, jog, be kita ko, taip Rusija demonstruoja nerimą dėl savo užsienio rezervų, investuotų JAV doleriais, ateities);
- tarptautinių rezervinių valiutų sąrašo išplėtimas;
- viršnacionalinės rezervinės valiutos, kuri galėtų būti sukurta TVF specialiuoju skolinimosi teisių pagrindu, sukūrimas;

³³ Bloomberg, *Russia May Swap Some U.S. Treasuries for IMF Debt*, 2009 06 10.

³⁴ Пресс-служба Минфина России, *Интервью Д.В. Панкина информационному агентству "Рейтер"*, <http://www.minfin.ru/ru/press/speech/index.php?id4=7910>.

³⁵ РИА новости, *Доклад Владимира Путина в Давосе. Полная версия*, 2009 01 29, <http://www.rian.ru/economy/20090129/160410501.html>.

- regioninių finansų centrų, kurių egzistavimas sumažintų finansų sistemos nestabilumą, kūrimas;
- būtinybė reformuoti TVF, išplėsti jo kompetenciją reguliuojant pasaulinę finansų sistemą ir padidinti šios organizacijos disponuojamus išteklius. Pažymėtina, kad Rusija jau seniai pasisako už TVF reformą, kurios metu būtų gerokai padidintos sparčiai besivystančių ekonominių galių kvotos. Dabartinė šios organizacijos valdymo sistema neatspindi pasikeitusios pasaulio ekonominės struktūros. Šiame kontekste Rusija demonstruojasi kaip nesavanaudiška kovotoja prieš neteisybę, kadangi TVF reforma neturėtų smarkiai padidinti pačios Rusijos įtakos šios organizacijos sprendimams³⁶.

Galima pažymėti, kad daugumos Rusijos pasiūlymų tikslas – JAV ir kitų Vakarų valstybių įtakos tarptautinėje ekonomikoje sumažinimas. Maskva dėl pasaulinės ekonominės krizės kilimo apkaltino neatsakingą JAV ir kitų Vakarų valstybių ekonominę politiką. Rusijos prezidentas Medvedevas 2009 m. birželį Sankt Peterburge vykusio ekonominio forumo metu teigė, kad vienapolė pasaulio sistema ir dirbtinai palaikomos monopolijos svarbiausiuose pasaulio ekonomikos sektoriuose tapo fundamentalia krizės priežastimi³⁷.

Rusija suvokia JAV kaip valstybę, besinaudojančią dolerio, kaip pagrindinės pasaulio rezervinės valiutos, statusu. Tai yra JAV gerovė yra nemaža dalimi nulemta kitų valstybių (tarp jų ir Rusijos) eksploatacijos. Ekonominės krizės laikotarpiu Rusija, kaip ir kitos valstybės, toliau kenčia nuo neatsakingos JAV finansų politikos.

Pažymėtina, kad drąsūs Maskvos pasiūlymai dėl JAV dolerio pakeitimo viršnacionaline rezervine valiuta nesusilaukė kitų G-20 valstybių pritarimo. Iš esmės tokio pobūdžio susitikimuose jie net nėra rimtai svarstomi. Pasaulio žiniasklaida ir valstybių vadovai nepalyginti daugiau dėmesio skiria Kinijos pasiūlymams šioje srityje. Rusija iš esmės nėra vertinama kaip autoritetinga valstybė, galinti turėti didelę įtaką pasaulinės ekonominės sistemos reformavimo procesui.

Maskvos nuomone, taip yra todėl, kad JAV ir Vakarai apskritai priešinasi egzistuojančio *status quo* pasaulinėje finansų sistemoje keitimui. Būtinios reformos esą sunaikins Vakarų monopoliją priimant svarbiausius tarptautinės ekonomikos valdymo sprendimus.

Pažymėtina, kad siekdama sustiprinti savo pozicijas pasaulinės finansų sistemos reformavimo procese Maskva ieško naujų sąjungininkų ir veikimo būdų. 2009 m. birželį Rusijos iniciatyva įvyko pirmasis oficialus neformalaus sparčiausiai ekonomiškai besivystančių valstybių klubo BRIC (t.y. Brazilija, Rusija, Indija, Kinija) susitikimas. Akivaizdu, jog nesugebėdama įgyti apčiuo-

³⁶ Администрация Президента Российской Федерации, *Предложения Российской Федерации к саммиту «Группы двадцати» в Лондоне (апрель 2009 года)*, 2009 03 16, <http://tours.kremlin.ru/text/docs/2009/03/213992.shtml>.

³⁷ Петербургский международный экономический форум, *Стенографический отчет*, 2009 06 05, http://www.forumspb.com/upfile/file2/june_5_plenary_rus.pdf.

piamos įtakos G-8 ar G-20 lygmeniu, Maskva siekia paversti BRIC konsoliduota atsvara JAV ekonominei hegemonijai pasaulyje ir kartu tapti šios organizacijos lydere. Vis dėlto susitikimo rezultatai pademonstravo, kad kitos BRIC valstybės nėra linkusios paremti šių Rusijos siekių.

Viena vertus, susitikimo metu BRIC valstybių atstovai daug kalbėjo apie geriau funkcionuojančios ir labiau diversifikuotos pasaulinės finansų sistemos formavimo būtinybę. Kita vertus, BRIC narės nepalaikė Rusijos siūlymų kurti tarptautinę viršnacionalinę rezervinę valiutą kaip atsvarą JAV doleriui. Forume Rusija taip pat siūlė tarpusavio atsiskaitymuose tarp BRIC valstybių pereiti prie platesnio nacionalinių valiutų naudojimo. Vis dėlto buvo sutarta, kad kitame BRIC susitikime bus aptartos galimos TVF reformavimo gairės, siekiant, kad ši organizacija geriau atspindėtų pasikeitusios tarptautinės ekonomikos struktūrą (pirmiausia, išaugusį BRIC valstybių ekonominį svorį).

Be to prezidento Medvedevo ekonomikos patarėjas Arkadijus Dvorkovičius 2009 m. birželį pareiškė, kad Rusija svarsto galimybę pervesti dalį savo rezervų iš doleriais nominuotų vertybinių popierių į BRIC valstybių valstybines obligacijas. Tiesa, tai galėtų įvykti tik tuo atveju, jei BRIC valstybės investuotų savo lėšas į Rusijos vertybinius popierius.

Apibendrinant galima teigti, kad Rusijos bandymai daryti įtaką pasaulinės finansų sistemos transformacijos procesą kol kas yra bevaisiai. Nors Rusijos pasiūlymai iš esmės sutampa su kai kurių kitų valstybių (pirmiausia BRIC narių) interesais, šiai šaliai akivaizdžiai nepakanka ekonominio svorio ir autoriteto norint, kad jos balsas būtų išgirstas ir į jį būtų atsižvelgta.

2.3. Tarptautinio finansų centro Rusijoje kūrimas

Rusijos vadovų nuomone, Rusija taps vienu iš ekonominės galios polių naujojoje pasaulinėje ekonominėje sistemoje, kuri atsiras iki pasaulinės finansų krizės pabaigos. Tuo tikslu **yra siekiama, kad Maskva taptų tarptautiniu finansų centru.**

Jau 2008 m. gegužę Rusijos ekonominės plėtros ministerija paskelbė tarptautinio finansų centro Rusijoje kūrimo programą. 2009 m. vasarą Vyriausybė patvirtino pagrindinių veiksnių kuriant tarptautinį finansų centrą planą, o 2009 m. gruodį buvo pavišintas naujos papildytos šio centro kūrimo koncepcijos projektas. Jame teigiama, kad sėkmės atveju bus pasiekti šie pagrindiniai tikslai:

- Rublis taps viena iš tarptautiniu mastu naudojamų rezervinių valiutų (kartu su JAV doleriu, euru ir kt.);
- Nemaža dalis Rusijos užsienio prekybos vyks rubliais;
- Rusijos biržos taps vienos svarbiausių pasaulyje prekybos (vertybiniais popieriais, žaliavomis ir kitomis pozicijomis) kompanijų vietų³⁸.

³⁸ Министерство экономического развития Российской Федерации, *Концепция создания международного финансового центра в Российской Федерации. Проект*, 2009 12 30, <http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/finances/creation/conceptmfc>.

Vis dėlto ši ambicingų Maskvos tikslų įgyvendinimo sėkmė atrodo pakankamai abejotina, nes, pirma, Rusijai nesiseka sukurti verslo klimata, pasižymintį žemu korupcijos lygiu, nuosavybės teisių apsauga, skaidrumu ir kitomis patraukliomis užsienio investuotojams savybėmis. Akivaizdu, jog tokie įvykiai kaip „Jukos“ byla, „Shell“ ir „Gazprom“ konfliktai dėl Sachalino dujų telkinių, tikrai neprisideda prie Rusijos investicinio patrauklumo didinimo. Antra, tarptautinis finansų centras turi remtis stabilia išvystyta ekonomika. Kaip jau buvo minėta, Rusijos ekonomika labai nukentėjo dėl ekonominės krizės ir jos ateities perspektyvos yra pakankamai miglotos.

Nepaisydamas to, Kremlius imasi aktyvių veiksmų siekdamas, kad šis tikslas būtų pasiektas. Daugiausia daroma siekiant platesnio rublio naudojimo užsienio prekyboje. Rusijos rublis šiuo metu yra periferinė valiuta, kuria vyksta tik 0,16 proc. visų atsiskaitymų pasaulyje. Didžioji dalis šalies užsienio prekybos taip pat vyksta JAV doleriais ir eurais. Padidinus prekybos rubliais apimtis būtų pasiekta keletas tikslų. Užsienio valstybių bankai ir kompanijos būtų priverstos kaupti rublių atsargas, kadangi jos būtų reikalingos užsienio prekybos operacijoms. Be to, tai leistų sumažinti priklausomybę nuo JAV dolerio ir euro ir atitinkamai nuo Vakarų valstybių vykdomos finansų politikos.

Jau 2007 m. vasarą tuometinis Rusijos prezidentas Putinas paragino šalies kompanijas pardavinėti naftą ir dujas užsienio rinkose už rublius. 2008 m. lapkritį savo pirmajame pranešime Federaliniam susirinkimui prezidentas Medvedevas teigė, jog platesnis rublio naudojimas užsienio prekyboje yra vienas prioritetinių šalies užsienio ekonominės politikos tikslų³⁹.

Vis dėlto Rusijos vyriausybė 2008–2009 m. aktyviai veikė siekdama išplėsti rublio naudojimą:

- Rusija siūlo užsienio valstybėms pasirašyti tarptautinius susitarimus, kurie leistų padidinti rublio naudojimą tarpusavio prekyboje. Dauguma užsienio partnerių sutiko šiuos Rusijos pasiūlymus skeptiškai.
- Geresnių rezultatų Rusijai plečiant rublio panaudojimą Rusijai pavyko pasiekti tik NVS erdvėje. 2009 m. prekybos apyvartoje tarp Rusijos, Baltarusijos ir Kazachstano rubliui tenka daugiau nei pusė apimties (JAV doleriui tenka mažiau nei trečdalis), iš to skaičiaus Rusijos ir Baltarusijos dvišalėje prekyboje rubliais vyksta didžioji dalis prekybos operacijų⁴⁰.
- Siekiant padidinti rublio svarbą NVS erdvėje Rusija siūlo teikti kreditus rubliais. Pažymėtina, kad NVS valstybės skeptiškai vertina tokią galimybę, siekdamas gauti kreditus iš Rusijos kitomis užsienio valiutomis.
- Siekiant vykdyti prekybą nafta, grūdais, trašomis, cukrumi ir kitomis žaliavomis už rublius 2008 m. pradžioje buvo atidaryta Sankt Peterburgo birža (jos atidarymo procesas dėl įvairių priežasčių tęsėsi daugiau nei

³⁹ *Послание Федеральному Собранию Российской Федерации*, 2008 11 05, http://www.kremlin.ru/appears/2008/11/05/1349_type63372type63374type63381type82634_208749.shtml.

⁴⁰ „Голос России“, *Сергей Глазьев: Ни один из участников Таможенного союза не может вести переговоры отдельно*, 2009 12 02, <http://rus.ruvr.ru/2009/12/02/2480068.html>

trejus metus). Šioje biržoje savo nafta 2009 m. pradžioje buvo pasiūlyta prekiauti ir Iranui. Teheranas, ne kartą deklaravęs savo siekį atsisakyti naftos pardavimo už JAV dolerius, gana atsargiai sutiko šį Rusijos pasiūlymą⁴¹.

- 2008 m. rugsėjį Sankt Peterburge buvo atidaryta dar viena – gamtinių dujų birža. Joje gamtinės dujos taip pat parduodamos už rublius. Planuojama, kad nutiesus „Šiaurės srauto“ dujotiekį šioje biržoje pirkėjai iš Vakarų Europos galės pirkti nemažą dalį reikiamų kiekių dujų, kurios vėliau bus tiekiamos per šį dujotiekį. Vis dėlto šiuo atveju pagrindinis biržos atidarymo motyvas – „Gazprom“ siekis dalį gamtinių dujų vartotojams Rusijos viduje parduoti už kuo didesnę kainą⁴².

Pastebėtina, kad nepaisant deklaracijų Rusijos vyriausybei labai sunkiai sekasi padidinti prekybos rubliais dalį užsienio prekyboje. Tai lemia keletas pagrindinių priežasčių:

- rublio patrauklumą mažina nestabilus šios valiutos kursas. Be to įmonės ir investuotojai negali pasitikėti Rusijos vadovų pasisakymais apie rublio kursą. 2008 m. rudenį-žiemą Rusijos vadovai kartojo, kad rublis nebus devaluojamas. Šios kalbos buvo tęsiamos net prasidėjus rublio devalvacijai.
- Rusijos verslo subjektai, kita vertus, nėra suinteresuoti prekiauti už rublius. Kol kas Rusijos vadovybei nepavyksta netgi valstybinių kompanijų priversti parduoti naftą ir dujas už rublius. Taip yra todėl, kad net ir prekiaujant už rublius naftos kainos bus vis tiek susietos su JAV dolerio kursu, kadangi rublis neturi jokių svarbių pozicijų pasaulinėje finansų sistemoje. Juo nėra kaupiamos atsargos ir t.t. Kadangi rublio kursas nėra stabilus JAV dolerio atžvilgiu, rusiškos naftos pirkėjai stengsis mokėti mažesnę kainą Rusijos eksportuotojams, taip siekdamos apsidrausti nuo valiutinės rizikos. „Gazprom“ nėra suinteresuotas prekiauti gamtinėmis dujomis už rublius dar ir todėl, kad šiuo atveju ši kompanija būtų priversta keisti ilgalaikių sutarčių su ES valstybių kompanijomis sąlygas ir galimai suteikti papildomų lengvatų dujų pirkėjams.
- prekyba už rublius nėra suinteresuoti ir rusiškų žaliavų pirkėjai užsienyje. Norint pereiti prie prekybos už rublius tektų keisti sutarčių sąlygas ir tai pareikalautų nemažai laiko prisitaikyti prie naujų tokios prekybos ypatumų.
- didžioji dalis rusiškos naftos yra parduodama ne tiesiogiai jos vartotojams, o kompanijoms, užsiimančioms tarpininkavimu. Tikėtina, kad daugeliu atveju šie tarpininkai yra artimai susiję tiek su aukščiausiais Rusijos energetikos įmonių vadybininkais, tiek su valdančiosios gru-

⁴¹ Зыков С., „Нефть в обмен на рубли: Ирану предложено торговать “черным золотом” на Петербургской бирже”, *Российская газета*, 2009 03 04.

⁴² Fintimes.ru, *Превратить постсоветское пространство в рублевое!*, 2009 06 03, <http://fintimes.km.ru/aktualnye-temy/7672>.

puotės nariais. Jos gali būti naudojamos ir kaip kapitalo „bėgimo“ iš Rusijos įrankis arba kaip korupcinių „schemų“ dalis. Pavyzdžiui, Rusijos ir Vakarų žiniasklaidoje buvo ne kartą skelbta įtarimų, jog stambiausia naftos prekybos tarpininkė „Gunvor“ yra artimai susijusi su aukščiausiais Kremliaus pareigūnais ir netgi su pačiu premjeru Putinu⁴³. Akivaizdu, jog naftos prekybos tarpininkams perėjimas prie prekybos už rublius nėra labai naudingas.

Apibendrinant galima teigti, kad nors Maskvai pavyko išplėsti rublio panaudojimą NVS erdvėje, tarptautinio finansų centro kūrimo sėkmė kol kas atrodo gana miglotai. Šio rezultato pavyktų pasiekti tik iš esmės pagerinus investicinį klimatą šalyje, užtikrinus sėkmingą ilgalaikį ekonomikos vystymąsi ir palaužus - eksportuojančiųjų kompanijų pasipriešinimą.

2.4. Integracinio projekto NVS erdvėje vystymas

Ekonominės krizės laikotarpiu Rusija suintensyvino savo veiklą įgyvendindama integracinių ekonominių projektą NVS erdvėje. Akivaizdu, jog sėkmingai sukūrusi efektyvų ekonominių darinių NVS erdvėje Rusija natūraliai taptų jo lydere, o tai leistų sustiprinti jos, kaip globalaus ekonominės galios centro, statusą.

Ekonominė krizė padidino Rusijos galimybes daryti įtaką savo kaimynėms NVS erdvėje. Rusija, nors ir susidūrė su rimtomis ekonominėmis problemomis, yra daug geresnėje ekonominėje situacijoje nei dauguma kitų šios zonos valstybių (išskyrus Azerbaidžaną ir Kazachstaną)⁴⁴. Tuo metu kai daugumą NVS valstybių slegia užsienio skolos, Rusija sukaupusi nemažų užsienio valiutos rezervų.

Be to, ekonominė krizė Rusijoje neigiamai paveikė jos kaimynes NVS. Dėl padidėjusio protekcionizmo ir sumažėjusios perkamosios galios sumažėjo šių valstybių galimybės eksportuoti savo produkciją į Rusiją. Kita ne mažiau aktuali problema – darbo migrantų padėties blogėjimas Rusijoje. Stojant statyboms ir augant nedarbui tarp Rusijos piliečių, krenta darbo migrantų pajamos, todėl kai kurios NVS valstybės gali susidurti su didžiuliais ekonominiais sunkumais. Pavyzdžiui, Pasaulio banko duomenimis, 36 proc. Tadžikistano ir Moldovos BVP ir 27 proc. Kirgizstano BVP 2007 m. sudarė darbo migrantų perlaidos (vietinių ekspertų nuomone, ši priklausomybė yra dar didesnė)⁴⁵.

Taigi pasaulinė finansų krizė padidino dalies NVS valstybių suinteresuotumą aktyviau dalyvauti Rusijos skatinamuose ekonominės integracijos projektuose.

⁴³ Harding L., “Russian billionaire drops libel case against Economist”, *The Guardian*. 2009 07 30.

⁴⁴ Pagal BVP kritimo spartą (BVP minėtu laikotarpiu sumažėjo 13,3 proc., Rusijos ekonominio vystymo ministerijos duomenimis – 10,2 proc.) 2009 m. pirmajame pusmetyje Rusija užėmė trečiąją vietą tarp visų NVS valstybių (pirmoji – Ukraina (20,3 proc.), antroji – Armėnija (16,3 proc.). žr. Межгосударственный статистический комитет СНГ, <http://www.cisstat.com/rus/>.

⁴⁵ Deutsche Welle, *ВВП Таджикистана держится на плечах трудовых мигрантов - пора создавать миграционное министерство*, 2008 03 24.

2009 m. buvo pasirašytas **Rusijos, Baltarusijos ir Kazachstano susitarimas dėl Muitų sąjungos sukūrimo**. Sprendimas įkurti Muitų sąjungą buvo įtvirtintas 2009 m. gruodį trijų valstybių vadovų susitikime Almatoje⁴⁶.

Buvo planuojama, kad nuo 2010 m. liepos 1 d. bus panaikinta muitinės patikra tarp Baltarusijos ir Rusijos, o dar po metų – tarp visų trijų Muitų sąjungos valstybių.

Vis dėlto jau pradinis Muitų sąjungos veikimo principų koordinavimo etapas parodė, kad sėkminga šio projekto ateitis nėra garantuota, o Muitų sąjungą pradės funkcionuoti vėliau nei planuota. Taip nutiko todėl, kad valstybės ne visada sugeba sėkmingai išspręsti tarpusavio konfliktus, iškytančius dėl būsimo Muitų sąjungos funkcionavimo.

Be to Rusija dar nėra iki galo apsisprendusi, kokias papildomas finansines išlaidas ji yra pasirengusi patirti vardan Muitų sąjungos sukūrimo. Ekspertų nuomone, Rusijos nuostoliai dėl dalyvavimo šiame integraciniame projekte kasmet gali siekti 16 mlrd. JAV dolerių.⁴⁷

Didžiausi konfliktai iškilo tarp Rusijos ir Baltarusijos. Abi pusės iki 2010 m. vasaros nesugebėjo susitarti dėl to, kaip Muitų sąjungos rėmuose bus reguliuojamos Rusijos naftos eksporto muitų Baltarusijai tiekiamai naftai klausimas. Jei susitarimo šiuo ir kitais aktualiais klausimais nepavyks tikėtina, kad Muitų sąjungos narėmis taps tik Rusija ir Kazachstanas. (Pažymėtina, kad Rusija ir Kazachstanas taip pat turi nemažai neišspręstų tarpusavio klausimų. Pavyzdžiui, nėra aišku, kaip bus sprendžiami Kazachstano energijos išteklių tranzito per Rusijos teritoriją, kuniškų prekių reeksporto iš Kazachstano į Rusiją ir kiti ginčytini klausimai.)

Vis dėlto akivaizdu, jog sėkmės atveju muitų sąjungos pagrindu bus galima kurti dar gilesnės regioninės ekonominės ir politinės integracijos projektus, o galbūt net „naujosios SSSR“ projektą. Toks darinys akivaizdžiai turės didesnę ekonominę svorį nei viena Rusija. Juolab kad Rusijos ekonominę potencialą papildys sąlyginai neblogai išvystyta Baltarusijos pramonė ir Kazachstano gamtiniai ištekliai.

Rusija aktyviai vysto ir kitas integracijos NVS erdvėje kryptis. Pavyzdžiui, 2009 m. vasarį Eurazijos ekonominio bendradarbiavimo organizacijos šalių narių susitikimo metu buvo nuspręsta sukurti bendrą antikrizinį fondą.

Iš šio fondo lėšų turi būti teikiami skubūs kreditai valstybėms – organizacijos narėms, susidūrusioms su finansiniais sunkumais. Taigi faktiškai kuriamas regioninis TVF analogas. Akivaizdu, jog pagalba iš šio fondo valstybėms būtų patrauklesnė nei tarptautinių finansinių organizacijų parama, kadangi jos suteikimo sąlygos būtų lankstesnės (nebūtų reikalaujama valstybės-paramos gavėjos iš esmės keisti ekonominę politiką).

Bendras fondo dydis – 10 mlrd. JAV dolerių, iš jų 7,5 mlrd. JAV dolerių

⁴⁶ Совместное заявление президентов Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации, Алматы, 2009 12 19, http://www.tsouz.ru/news/Documents/presidents_zayava.aspx.

⁴⁷ Радио Свобода, *Единое конфликтное пространство*, 2010 01 06, <http://www.svobodanews.ru/content/article/1922649.html>.

inėš Rusija, 1 mlrd. JAV dolerių – Kazachstanas, 10 mln. JAV dolerių – Baltarusija. Kirgizijos ir Tadžikijos dalis – po 1 mln. JAV dolerių. Vis dėlto nors tarpvalstybinis susitarimas dėl antikrizinio fondo sukūrimo buvo pasirašytas 2009 m. vasarą, fondas iki 2009 m. pabaigos taip ir nepradėjo veikti.

Ekonominė krizė padidino Rusijos galimybes naudoti kreditus užsienio valstybėms kaip savo įtakos priemonę. Tai yra Rusija teikia kreditus mainais už tam tikras politines nuolaidas arba valstybėms, „vykdančioms draugišką politiką“. Pavyzdžiui, 2009 m. sausį Rusija paskolino Kirgizijai 2 mlrd. JAV dolerių mainais už neformalų pažadą panaikinti JAV karinę bazę Manase. Kreditų teikimas Baltarusijai buvo siejamas su Abchazijos ir Pietų Osetijos nepriklausomybės pripažinimo ir kitais aktualiais Rusijai klausimais. Rusija 2009 m. taip pat lengvatinėmis sąlygomis paskolino 500 mln. JAV dolerių Armėnijai.

2009 m. Rusija atsisakė suteikti 2 mlrd. JAV dolerių kreditą Ukrainai, kurios prezidentu tuo metu buvo Maskvai nepalankus V. Juščenko. 2010 m. prezidentu tapus „konstruktyvesniam“ V. Janukovyčui, Rusija operatyviai suteikė Ukrainai 4 mlrd. JAV dolerių kreditą.

Apibendrinant galima teigti, kad nors Rusijai pavyko pasiekti neblogų rezultatų vystant ekonominės integracijos projektus NVS erdvėje, šio proceso ateities perspektyvos nėra aiškios. Jos didžiąja dalimi priklausys nuo pačios Rusijos ekonominės situacijos. Jei Rusijai pavyks užtikrinti sėkmingą savo ekonomikos augimą, tai sudarys sąlygas tolesniam šios valstybės įtakos NVS erdvėje augimui. Priešingu atveju integraciniai projektai gali išsivėpti.

Juolab kad 2008–2009 m. vis didesnę konkurenciją dėl įtakos NVS erdvėje Rusijai ėmė sudaryti Kinija. Jos finansinės galimybės yra daug didesnės nei Rusijos. 2009 m. vasarą Kinijos tarptautiniai rezervai viršijo 2 trln. JAV dolerių ribą, todėl ši valstybė aktyviai ieško naujų galimybių juos investuoti užsienyje⁴⁸. Tuo pat metu Rusijos finansiniai rezervai sparčiai mažėja. Be tradiciškai aktyvios Kinijos veiklos Centrinėje Azijoje, ji pradeda plėtoti ir tokiose valstybėse, kaip Baltarusija ir Moldova⁴⁹.

2.5. Protekcionizmo lygio užsienio prekyboje didinimas

Iki krizės vienas neoliberaliausių Rusijos užsienio ekonominės politikos komponentų buvo užsienio prekybos reguliavimas. Nuo 2000 m. šioje srityje dominavo siekis stoti į Pasaulio prekybos organizaciją, dėl to buvo mažinami importo muitai ir liberalizuojamas užsienio prekybos reguliavimas.

Situacija iš esmės pasikeitė prasidėjus ekonominei krizei. Nuo 2009 m. pra-

⁴⁸ Bloomberg news, *China's Foreign-Exchange Reserves Surge, Exceeding \$2 Trillion*, 2009 07 15.

⁴⁹ 2009 m. kovą Baltarusija ir Kinija susitarė apsikeisti nacionalinių valiutų atsargomis. Tai yra suteikti viena kitai atitinkamai Baltarusijos rublių ir Kinijos juanių, kurių bendra vertė 3 mlrd. JAV dolerių. Šios lėšos bus įtrauktos į valstybių aukso-valiutos atsargas ir ateityje leis dvišalėje prekyboje naudotis nacionalinėmis valiutomis, o ne JAV doleriais ar eurais, kaip iki tol. 2009 m. vasarą buvo paskelbta, kad Kinija suteiks Moldovai lengvatinį 1 mlrd. JAV dolerių dydžio kreditą 15 metų laikotarpiui, kuris bus panaudotas infrastruktūros projektams realizuoti. Infotag, *Китай предоставит Молдове грант в \$2,9 млн*, 2009 12 17, <http://www.azi.md/ru/story/4643>.

džios smarkiai padidinti muitai naudotiems lengviesiems automobiliams. 2009 m. didinti muitai ir netarifiniai apribojimai kai kuriems maisto produktams ir kitoms prekėms. Katastrofiškai krentant pramonės produkcijos apimčiai, muitai ir kitos vidaus rinkos apsaugos priemonės atrodo pati patikimiausia galimybė apginti vietinių gamintojų pozicijas. Protekcionizmas šiuo atveju yra suvokiamas ir kaip priemonė ekonomikos modernizacijai ir diversifikacijai paskatinti (šiuo atveju saugant silpnų vietinių gamintojų augimą nuo daug stipresnių užsienio konkurentų spaudimo). Be to, pakibus ekonominės krizės grėsmei ir Rusijos biudžete smarkiai išaugus deficitui, didinant muitus galima užtikrinti biudžeto pajamų augimą.

Vis dėlto aiškiausias signalas, jog Rusijos užsienio ekonominėje politikoje silpnėja neoliberali komponentė, tapo sprendimas stoti į PPO kartu su Muitų sąjungos partnerėmis – Baltarusija ir Kazachstanu. Apie tai buvo paskelbta 2009 m. birželį⁵⁰.

Siekiant suvokti šio Maskvos sprendimo priežastis būtina aptarti Rusijos stojimo proceso ypatybes. Derybas dėl stojimo į PPO Rusija veda jau nuo 1993 metų. Iki 2009 m. vidurio šios derybos buvo faktiškai pabaigtos. Galima išskirti šias pagrindines priežastis, dėl kurių Rusija siekė tapti PPO nare:

- *Siekis padidinti savo įtaką tarptautinės ekonomikos valdymo procese.* Rusija šiuo metu yra didžiausia valstybė, kuri nėra PPO narė. Todėl Rusija negali dalyvauti formuojant tarptautinės prekybos sistemos reformavimo darbotvarkę.
 - *Priėjimo prie eksporto rinkų pagerinimas.* Tiesioginė ekonominė stojimo į PPO nauda Rusijos eksportui yra minimali. PPO taisyklės nereguliuoja didžiosios dalies Rusijos eksporto. Nei žaliavos, nei ginkluotė nepatenka į PPO jurisdikciją, todėl realus teigiamas efektas Rusijos eksportui geriausiu atveju gali siekti 5–10 mlrd. JAV dolerių (iki 2 proc. šalies eksporto). Tuo pat metu dėl stojimo į PPO nukentėtų daugelis Rusijos pramonės šakų, kurios susidurtų su išaugusia konkurencija vidaus rinkoje.
- Vis dėlto, jei Rusijai pavyks diversifikuoti savo ekonomiką ir paskatinti pasaulinėje rinkoje konkurencingos, turinčios aukštą pridėtinę vertę produkcijos gamybą, PPO gali tapti būtina.
- *Stojimas į PPO kaip liberalių reformų Rusijos viduje katalizatorius.* Rusijos vadovybė, pirmiausia ekonominio liberalizmo šalininkai joje, suvokia stojimo į PPO procesą kaip galimybę liberalizuoti Rusijos ekonominę ir teisinę sistemas. Tai yra stojimas į PPO atliktų panašų vaidmenį, kaip ir stojimas į ES Rytų ir Vidurio Europos valstybėse. Toks šalies ekonomikos liberalizavimas „iš viršaus“ paskatintų sėkmingesnę ekonominę raidą. Pavyzdžiui, valstybinės korporacijos „Rosnano“ vadovo A. Čiubaiso nuomone, stojimas į PPO Rusijai pridėtų po 1-2 proc. BVP augimo kasmet⁵¹.

Akivaizdu, jog stojimas į PPO buvo neoliberalios Rusijos elito dalies projektas, kuris rėmėsi tuo, kad Rusijos sėkmės tarptautinėje ekonomikoje tikėtasi žaidžiant pagal bendras neoliberaliąsias taisykles. Sprendimas stoti kartu su Baltarusija ir Kazachstanu faktiškai reiškia, kad Rusija bent jau trumpuoju laikotarpiu

⁵⁰ Deutsche Welle, *Россия стремится в ВТО вместе с Беларусью и Казахстаном*, 2009 06 09.

⁵¹ Росбалт, *Чубайс призвал защитить российского товаропотребителя перед ВТО*, 2009 06 04.

šio projekto atsisako. Nors PPO taisyklės nedraudžia į šią organizaciją stoti valstybių blokams, tačiau toks atvejis būtų pirmasis šios organizacijos istorijoje. Stojant tokioms skirtingoms valstybėms su nevienoda užsienio prekybos struktūra ir skirtingu vidaus ekonominių procesų reguliavimu prireiktų ne tik labai sudėtingų derybų su esamomis PPO narėmis, bet ir daugybės derinimų tarp stojimo partnerių.

Apibendrinant galima teigti, kad tokį Rusijos sprendimą lėmė keletas pagrindinių priežasčių:

- siekis vystyti Muitų sąjungos integracinį projektą, kuriam trukdytų Rusijos įstojimas į PPO;
- stojimo į PPO stabdymas leidžia laisviau taikyti protekcionistines priemones ir apskritai padidina Rusijos ekonominį savarankiškumą;
- kadangi PPO veiklos plėtra dėl konfliktų tarp šios organizacijos narių yra sustojusi. Tikėtina, kad Maskva nebemano, jog narystė PPO gali smarkiai padidinti jos įtaką globalios ekonominės darbotvarkės formavimui.

Išvados

Įvertinus Rusijos užsienio ekonominę politiką krizės laikotarpiu galima teigti, kad jog šios šalies vadovybė pati ieško sėkmingiausios formulės, kuria naudojantis būtų galima smarkiai padidinti įtaką globaliems ekonominiams procesams. Kitaip sakant, aiškinamasi, koks neoimperinės ir neoliberaliosios komponentų santykis leistų pasiekti geriausių rezultatų.

Rusija suvokė pasaulinę finansų krizę kaip galimybių laikotarpį. Pasaulio ekonominė sistema po krizės jau nebebus tokia pat kaip iki tol, todėl Rusija siekia užsitikrinti kuo įtakingesnę poziciją šioje būsimoje sistemoje. Naujojoje sistemoje, jos nuomone, turi sumažėti Vakarų, o padidėti naujųjų ekonominių galių (tarp jų ir Rusijos) įtaka.

Tuo tikslu Maskva siekia būti viena iš pagrindinių pasaulinės finansų sistemos transformacijos iniciatorių. Lygiagrečiai yra siekiama sukurti stiprų ekonominės galios centrą – yra paskelbti ambicingi modernizacijos planai, siekis kurti tarptautinį finansų centrą. Prie veiksmų šioje srityje galima priskirti ir ekonominės krizės laikotarpiu gerokai į priekį pasistūmėjusį ekonominės integracijos projektą NVS erdvėje.

Vis dėlto nors dauguma Maskvos veiksmų siekiant pasinaudoti pasauline ekonomine krize yra pakankamai kryptingi ir turi savą logiką, Maskvai kol kas nepavyksta pasiekti didesnių laimėjimų. Aiškiai matyti, jog svarbiausia šių nesėkmių priežastis – pačios Rusijos ekonomikos silpnumas. Pasaulinės finansų krizės laikotarpis ryškiai pademonstravo Rusijos ekonomikos silpnumą ir Kremliaus nesugebėjimą efektyviai kovoti su iškilusiais sunkumais. Akivaizdu, jog jei Rusijai nepavyks išspręsti giluminių savo ūkio problemų, jai gali tecti rūpintis ne tuo, kaip įgyvendinti ambicingus globalius tikslus, o tuo, kaip išvengti ekonominės katastrofos.